

UNITAT 5

La violència contra les dones. Nocions bàsiques

CONTINGUTS

- 1. La violència contra les dones**
- 2. Els tipus de violència contra les dones. Diverses classificacions**
- 3. La violència contra les dones en la parella**
  - 3.1. Què és?**
  - 3.2. Els mites sobre la violència contra les dones en la parella**
  - 3.3. Els models explicatius: per què?**
  - 3.4. Les conseqüències**
- 4. Referències**

1. La violència contra les dones

La *Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona* (Resolució de l'Assemblea General 48/104, ONU, 1994), primer instrument internacional de drets humans que aborda de forma explícita aquest problema, defineix aquesta violència com:

Tot acte de violència basat en la pertinença al sexe femení que tingui o pugui tenir com a resultat un dany físic, sexual o psicològic per a la dona, així com les amenaces dels esmentats actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeixen en la vida pública com en la vida privada.

Considera, a més, que aquesta violència inclou:

La violència física, sexual i psicològica en la família, inclosos els cops, l'abús sexual de les nenes en la llar, la violència relacionada amb el dot, la violació pel marit, la mutilació genital i altres pràctiques tradicionals que atempten contra la dona, la violència exercida per persones diferents del marit i la violència relacionada amb l'explotació; la violència física, sexual i psicològica al nivell de la comunitat en general, incloses les violacions, els abusos sexuals, l'assetjament i la intimidació sexual en el treball, en institucions educacionals i en altres àmbits, el tràfic de dones i la prostitució forçada; i la violència física, sexual i psicològica perpetrada o tolerada per l'Estat, allà on ocorre.

Aquesta Declaració va marcar una fita històrica en l'abordatge de la violència contra les dones per tres raons fonamentals (Heyzer, 2000):

a) Perquè va col·locar la violència contra les dones en el marc dels Drets Humans, deixant clar que els drets de les dones són drets humans i que aquesta violència és una violació d'aquests drets, i un problema social (no privat).

b) Perquè va ampliar el concepte de violència contra les dones, incloent-hi totes les seves possibles formes (violència física, psicològica, sexual, etc.) i tots els contextos on pot ocórrer (la parella, la família, el treball, l'escola, etc.).

c) Perquè deixa clar que és una violència basada en el gènere, és a dir, violència exercida pels homes contra les dones pel fet de ser dones, pels condicionants que introdueix el gènere en les societats patriarcals (rol i posició social subordinada en el cas de les dones; rol i posició social dominant en el cas dels homes).

MATERIAL D'ESTUDI DE L'APARTAT 1:

VISIONAT DEL VÍDEO SEGÜENT:

- *Por una vida libre de violencia contra las mujeres*. Conferència. Duració: 113'07". Disponible a: < <http://igualdad.umh.es/2013/12/03/258/>>.

2. Els tipus de violència contra les dones. Diverses classificacions

A partir de la definició de l'ONU (1994), presentada anteriorment, podem dir que la violència contra les dones adopta diferents tipus, que es diferencien en funció de la manera d'exercir aquesta violència, del context en el qual ocorre, i del moment del cicle vital de les dones en el qual predominen.

Quant a les maneres d'exercir la violència, la majoria de la literatura sobre el tema coincideix a assenyalar que la violència contra les dones pot adoptar tres formes principals (Bosch i Ferrer, 2002): violència física, violència psicològica i violència sexual. No obstant això, encara que aquesta sigui la distinció més habitual, és possible establir una diferenciació més completa que inclouria les modalitats següents (ONU, 2006):

Violència física: tota acció realitzada voluntàriament que provoqui o pugui provocar danys o lesions físiques en les dones que la pateixen. Inclou l'ús de la força física o d'objectes (empentes, estirades de pèl, bufetades, cops, puntades, pessics, mossegades, trets, ...).

Violència sexual: qualsevol atemptat contra la llibertat sexual de la dona que l'obliga (amb enganys, coaccions, amenaces o l'ús de la força) a suportar actes de naturalesa sexual o a realitzar-los. Inclou bromes, expressions grolleres, trucades telefòniques obscenes, propostes sexuals indesitjables, forçar-la a veure pornografia, assetjament sexual, violació, incest, prostitució forçada, esclavitud sexual, nu forçat, etc.

Violència psicològica: acció, normalment de caràcter verbal o econòmic, que provoca o pot provocar dany psicològic en les dones actuant sobre la seva integritat psicològica, la seva autoestima, la seva capacitat de decisió. Inclou denigrar-la, menysprear-la, culpabilitzar-la, insultar-la, humiliar-la,

impedir-li que es relacioni amb altres persones, limitar el seu espai vital, controlar el seu temps o els seus diners, etc.

Violència econòmica: desigualtat en l'accés als recursos econòmics i les propietats compartides. Inclou negar-li i/o controlar el seu accés als diners comuns, generar dependència econòmica, impedir el seu accés a un lloc de treball, a l'educació o a la salut, negar-li els drets de propietat, etc.

Violència espiritual: erosió o destrucció de les creences culturals o religioses de les dones mitjançant el càstig, la ridiculització o la imposició d'un sistema de creences que és aliè al seu propi. Inclou la submissió i invisibilitat de les creences culturals o religioses de les dones o el fet d'analitzar-les des d'una perspectiva etnocèntrica.

Violència estructural: barreres intangibles i invisibles que impedeixen l'accés de les dones als drets i recursos bàsics. Inclou la negació de la informació inherent als drets fonamentals, les relacions de poder que la mantenen subordinada, als centres educatius, de decisió o de treball, i l'accés desigual als recursos econòmics, materials, educatius i/o de salut. La feminització de la pobresa o, fins i tot, la bretxa salarial han estat considerades com a exemples d'aquesta forma de violència.

Violència política o institucional, també denominada violència contra les dones tolerada o comesa per l'estat: es refereix tant a la violència exercida per l'estat a través dels seus agents, o mitjançant les lleis i polítiques, com a tolerar la violència contra les dones per tenir lleis inadequades o per aplicar inadequadament les lleis.

Violència social: atribuir un menor valor a la posició social de les dones a través d'accions que desvaloritzen la seva imatge, li adjudiquen estereotips de gènere que condicionen la seva posició social o neguen la seva identitat i valor personal. Aquesta qüestió s'ha treballat especialment en l'àmbit de la imatge i la comunicació, on freqüentment es fa referència a ella com a violència simbòlica, utilitzant una denominació que es deriva de les propostes de Pierre Bourdieu (1994).

En aquest context, solen analitzar-se, entre altres, qüestions com la presència/absència de les dones en els mitjans de comunicació que contribueix a invisibilitzar-les i a oferir una representació falsejada de la realitat social, o la publicitat que ofereix una imatge estereotipada i/o discriminatòria de les dones.

Quant als contextos en els quals ocorre, la violència contra les dones pot donar-se en diferents contextos, com es descriu en la taula següent:

1. Violència contra la dona dins de la família
a) Violència dins de la parella
b) Pràctiques tradicionals nocives
2. Violència contra la dona en la comunitat
a) Femicidi: l'homicidi d'una dona per motius de gènere
b) Violència sexual infligida fora de la parella
c) Assetjament sexual i violència en el lloc de treball, en les institucions educacionals i en els esports
d) Tracta de dones
3. Violència contra la dona comesa o tolerada per l'Estat
a) Violència contra la dona en situacions de privació de llibertat
b) Esterilització forçada
4. Violència contra la dona en els conflictes armats
5. Violència contra la dona i discriminació múltiple
6. Esferes a les quals és necessari prestar major atenció

Taula 1. Taula d'elaboració pròpia a partir de ONU (2006)

Cal assenyalar que, a tots aquests contextos reals, s'hauria d'afegir els virtuals (Internet, les xarxes socials, etc.), atès que existeix suficient evidència per a assenyalar que la violència contra les dones off line s'ha traslladat al ciberespai, generant en ell noves formes de violència (com el ciberassetjament) i/o traslladant les ja conegudes (Torres, 2013).

Finalment, i pel que es refereix als moments del cicle vital en els quals ocorre, segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 1998), les diferents formes de violència contra les dones es donen amb major o menor probabilitat en diferents moments de la seva vida:

FASE DE LA VIDA	TIPUS DE VIOLÈNCIA
Abans del naixement	Avortament selectiu en funció del sexe
	Conseqüències per al fetus dels maltractaments a la mare durant l'embaràs
Infància precoç	Infanticidi femení
	Violències físiques, sexuals i psicològiques sobre les nenes
Infantesa	Incest

	Matrimoni de nenes
	Mutilació genital femenina
	Pornografia infantil
	Prostitució infantil
	Violències físiques, sexuals i psicològiques sobre les nenes
Adolescència i Edat adulta	Abús de dones discapacitades
	Abusos i homicidis relacionats amb el dot
	Assetjament sexual
	Embaràs forçat
	Incest
	Pornografia forçada
	Prostitució forçada
	Relacions sexuals imposades
	Tracta de dones
	Violències durant el festeig (atacs amb àcid, violacions, ...)
	Violència física, sexual i psicològica de la parella
	Violències físiques, sexuals i psicològiques sobre les dones
Vellesa	Homicidi de vídues
	Suïcidi forçat de vídues
	Violències físiques sexuals i psicològiques sobre les dones majors

Taula 2. Taula d'elaboració pròpia a partir de Organització Mundial de la Salut (OMS, 1998)

3. La violència contra les dones en la parella

De totes les formes anteriorment presentades, la violència contra les dones en la parella és la més comuna (FRA, 2014; OMS, 2013). Així, les dades disponibles a partir d'enquestes indiquen que gairebé un terç (30%) de les dones de 15 o més anys que han tingut una relació de parella, haurien experimentat durant la seva vida violència física i/o sexual a les mans de la parella (OMS, 2013). En concret, a Europa, el 22% de les dones majors de 15 anys que han tingut una relació de parella han experimentat violència física i/o sexual (8% per part de la parella actual, i 26% per part d'una parella anterior) (FRA, 2014). A Espanya les dades més recents mostren que del total de dones de 16 o més anys residents a Espanya, el 12,5% hauria sofert violència física i/o violència sexual de les seves parelles o ex parelles en

algun moment de la seva vida. En aquesta línia, des del 2007 s'han interposat a Espanya més d'1.290.000 denúncies per aquesta violència, i més de 600 dones han estat assassinades per les seves parelles o ex – parelles¹.

D'altra banda, la violència contra les dones en la parella ha rebut diferents denominacions. Inicialment, es va parlar d'ella com a violència domèstica. Aquesta denominació es considera avui dia inadequada perquè aquesta violència no ocorre només en la llar, i perquè fa referència a aquesta violència com si fos un problema privat (i és un problema social). L'ordenament jurídic espanyol (Llei Orgànica 1/2004 de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere) la hi denomina violència de gènere per remarcar que és una violència basada en el gènere (encara que hi ha altres formes de violència també basades en el gènere, com hem vist abans, i es pot produir una certa confusió en agafar una part pel tot). Atès que, fins avui, no hi ha consens en l'ús d'un terme alternatiu, s'usarà aquí la denominació més descriptiva del problema: violència contra les dones en la parella.

3.1. Què és?

La violència contra les dones en la parella es refereix a aquelles agressions exercides contra les dones per la seva parella o exparella sentimental, i inclou un patró de comportament habitual (no un incident aïllat), exercit per tenir el control i aconseguir el poder sobre la relació i sobre la parella. Es tracta, doncs, d'una situació d'abús de poder, que s'exerceix per part dels qui ostenten aquest poder (homes), i és soferta pels qui es troben en una posició més vulnerable (les dones i els nens i les nenes).

Igual que ocorre en general, també la violència contra les dones en la parella pot adoptar la forma de violència física, psicològica i/o sexual, que

---

¹ Les dades sobre denúncies estan disponibles a la pàgina de l'Observatori contra la Violència Domèstica i de Gènere del Consell General del Poder Judicial (<<http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/temas/estadistica-judicial/estadistica-por-temas/datos-penales--civiles-y-laborales/violencia-domestica-y-violencia-de-genero/datos-sobre-violencia-sobre-la-mujer-en-la-estadistica-del-cgpj/>>) i les dades detallades sobre dones assassinades a la pàgina de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere (<<http://www.violenciagenero.msssi.gob.es/violenciaencifras/victimasmortales/home.htm>>)

poden donar-se per separat o combinades, la qual cosa és més habitual (Bosch i Ferrer, 2002; ONU, 2006; OPS, 2013a). Com ja hem avançat:

La violència física es refereix a qualsevol acte no accidental que provoqui o pugui provocar dany en el cos de les dones.

La violència psicològica es refereix a actes o conductes intencionades per part del maltractador que produeixen desvaloració o sofriment en les dones que les pateixen. Prenent com a base la definició de l'ONU (1994), s'ha diferenciat aquest tipus d'agressions en (Lasheras i Pires, 2003):

Maltractament psicològic: ridiculització, menyspreus, desqualificacions, humiliació i insults; aïllament, sigui en la parella (incomunicació, silencis, ...) sigui social (impedint la relació amb altres persones); gelosia, possessivitat; amenaces repetides de divorci, d'abandó o de tenir una aventura amb una altra.

Maltractament econòmic: controlar de forma estricta els diners als quals pot accedir la dona; obligar-la a rendir comptes dels diners gastats; impedir-li realitzar (o obligar-la a abandonar) treball remunerat perquè no tingui accés a diners propis; obligar-la a lliurar els diners guanyats per ella, retirant-li l'accés a aquests diners.

Maltractament ambiental: amenaces verbals de maltractament, dany o tortura, dirigides cap a la cònjuge, fills/as, altres familiars o amics/as; destrucció o dany de propietats personals a les quals se'ls té afecte; omplir de la casa d'objectes que l'atemoreixen (armes, pornografia,...); desordenar, tirar o trencar els estris domèstics (vaixela, quadres,...); amenaces verbals de maltractament, dany o tortura, o execució de les mateixes a animals domèstics.

La violència sexual es refereix a imposar a la parella un contacte sexual contra la seva voluntat, bé es tracti del mateix fet de mantenir una relació sexual, bé de dur a terme una determinada pràctica sexual que ella no desitja.

MATERIAL D'ESTUDI DE L'APARTAT 3.1:

LECTURA DE:

- OPS (Organización Panamericana de la Salud) (2013a). *Violencia infligida por la pareja*. Serie: Comprender y abordar la violencia contra las mujeres. Washington: Organización Mundial de la Salud. 12 pàgines.

3.2. Els mites sobre la violència contra les dones en la parella

Malgrat el pas del temps, de les lleis, i dels indubtables avenços, encara persisteixen alguns mites i creences errònies sobre aquest greu problema social.

A continuació, es presenten de forma resumida els principals d'aquests mites i creences errònies i les conclusions sobre ells que ens aporta l'evidència científica disponible (Bosch i Ferrer, 2002, 2012).

Els mites sobre la marginalitat	
És un fenomen puntual, aïllat, molt localitzat	Fals. Les xifres sobre ocurrència mostren que la violència contra les dones en la parella afecta a importants percentatges de població femenina (entorn d'1/3)
Només ocorre en països subdesenvolupats	Fals. És universal i ocorre en tots els països del món
Només ocorre en famílies amb pocs recursos econòmics, de baix nivell cultural, amb problemes, d'immigrants, en parelles de fet, ...	Fals. Ocorre en tots els grups socials i ètnics, i no està relacionada amb la classe social, el nivell cultural, l'ètnia, la religió o el nivell econòmic
Els mites sobre els maltractadors	
Les dones maltracten igual que els homes i, per tant, els homes maltractats per les dones constitueixen un problema tan greu com el de les dones maltractades	Fals. De totes les persones adultes maltractades, una amplíssima majoria són dones. L'habitual és que les dones siguin víctimes, ja que el maltractament sorgeix fonamentalment com a fruit d'una relació asimètrica i en el marc de la família patriarcal
Els maltractadors han sofert, al seu	Veritat, amb matisos. Haver sofert o

torn, maltractament per part dels seus pares (o han estat testimonis de maltractament en la seva família d'origen)	estat testimoni de maltractament en la infància pot considerar-se un factor predisposant, però no és una causa necessària i suficient per ser un maltractador
Els maltractadors són malalts mentals	En un percentatge molt majoritari dels casos, fals. Des d'un punt de vista clínic, el percentatge d'homes violents amb les seves parelles que tenen un diagnòstic clínic d'alguna malaltia mental és mínim
Els maltractadors són alcohòlics (o estan sota els efectes d'altres drogues)	En un percentatge molt ampli dels casos, fals. L'alcohol i les drogues no fan que les persones no violentes es tornin violentes, poden actuar com a desencadenants, però no són la causa de la violència
Els maltractaments ocorren a causa de la gelosia	Fals. La gelosia no és una causa, és una més de les tècniques que els maltractadors empen per controlar el comportament de les dones, i, molt especialment, per controlar les seves relacions socials
Els mites sobre la responsabilitat de les dones	
Les dones amb unes certes característiques tenen més probabilitats de ser maltractades	Fals. Qualsevol dona pot patir maltractament. La depressió, l'ansietat o altres problemes similars són una conseqüència d'haver viscut una situació de maltractament, no una causa
Si les dones maltractades no abandonen la relació, per alguna cosa serà, potser els agrada (mite del masoquisme)	Fals. Les dones maltractades tenen por, sentiments d'indefensió, de vergonya, se senten soles i desesperades, sofreixen (no gaudeixen)
Si són maltractades, alguna cosa hauran fet	Fals. No hi ha gens que pugui justificar el maltractament

Taula 3. Els mites sobre violència contra les dones en la parella. Elaboració pròpia

A aquests mites s'han sumat uns altres que han anat prenent protagonisme, com la síndrome d'alienació parental (SAP), o les (suposades) denúncies falses (Bosch i Ferrer, 2012; De Miguel, 2013; del Pou, 2013; Lorente, 2009; Varela, 2012).

En definitiva, l'evidència científica disponible mostra que ni la violència contra les dones en la parella és un fenomen puntual, ni ocorre només en llocs o circumstàncies particulars, ni les característiques del maltractador o de la dona que pateix el maltractament ho justifiquen, ni les dones diuen que han estat maltractades per treure profit. No obstant això, algunes d'aquestes creences errònies segueixen fortament arrelades en una part important de la població, i apareixen també en moltes informacions sobre aquesta violència, la qual cosa contribueix al seu manteniment.

3.3. Els models explicatius: per què?

Dues de les grans preguntes sobre la violència contra les dones en la parella són: per què ocorre i què és el que du a una dona a romandre en una relació de parella violenta.

Quant a les seves causes, els primers intents d'explicar la violència contra les dones en la parella cercaven la causa del maltractament en factors individuals, bé fossin característiques del maltractador, bé de la dona maltractada. No obstant això, com ja hem comentat anteriorment, l'evidència disponible indica que, encara que alguns d'aquests factors (com l'ús d'alcohol, o la malaltia mental del maltractador) puguin estar presents en certs casos, no són la causa del maltractament, sinó només un factor precipitant.

Posteriorment, es van desenvolupar explicacions de tipus sociològic que buscaven les causes de la violència contra les dones en la parella en les característiques de la societat en la qual vivim.

Però, com ja va assenyalar Lori Heise (1997) aquest

És un fenomen molt complex, profundament arrelat en les relacions de poder basades en el gènere, la sexualitat, la identitat i les institucions socials. Per tant, qualsevol estratègia per eliminar la violència de gènere ha de confrontar les creences culturals i les estructures socials que la perpetuen (p. 29).

Prenent en consideració aquest punt de vista, els models que avui dia s'entenen com els més adients per explicar per què ocorre la violència

contra les dones en la parella assumeixen que es tracta d'un problema multicausal, és a dir, que té múltiples causes. I, encara que hi ha algunes diferències entre els diferents models a l'hora de donar més o menys pes a cadascuna d'aquestes causes, tots ells consideren que un element explicatiu clau és la situació de desigualtat en la qual es troben les dones al món (ONU, 2006). Entre aquests models estarien, per exemple, el model multicausal proposat per Lori Heise (1998) o el Model Piramidal (Bosch i Ferrer, 2013).

D'altra banda, l'evidència disponible assenyala que hi ha moltes raons per les quals les dones maltractades romanen en una relació de parella violenta, incloent-hi (Amor et al., 2006): l'esperança que el maltractador canviï; la dificultat per admetre el fracàs de la relació de parella; la durada i severitat del maltractament, que condicionen l'aparició del temor, la dependència, la culpabilitat, la baixa autoestima, etc. i que fan més difícil l'abandó; la dependència econòmica, i la falta de recursos; la falta de suport ambiental; la vergonya social; l'exposició a maltractaments en la família d'origen que podria fer que les nenes aprenguin a viure amb la violència i a considerar-la com un fet normal; la presència d'actituds tradicionals cap al rol de gènere femení que farien a les dones més vulnerables a la situació de maltractament doncs la portarien a creure en la idoneïtat de sotmetre's a la voluntat del seu cònjuge i a sobrevalorar l'amor romàntic o la importància de la parella; la preocupació pels fills (necessitat d'un pare, absència de recursos per criar-los, ...); etc. A més a més, se sumarien les dificultats específiques per posar una denúncia i transitar pel sistema judicial, com la por al maltractador i al fracàs, el desconeixement, la falta d'informació, etc. (Cala i García, 2014).

MATERIAL D'ESTUDI DE L'APARTAT 3.3:

LECTURA DE:

- Vives, C. (2011). Un modelo ecológico integrado para comprender la violencia contra las mujeres. *Feminismo/s*, 18, 291-299.

3.4. Les conseqüències

La violència contra les dones, en general i en la parella, té importants conseqüències sobre la salut física, mental i social de les persones que la pateixen (OPS, 2013b).

La conseqüència més greu de totes és la mort, que pot ocórrer com a conseqüència directa de la violència (recordi's l'elevat nombre de dones assassinades per les seves parelles o ex - parelles, anteriorment comentat, i al que caldria afegir els casos de nens i nenes); però que pot ocórrer també com a resultat d'altres situacions o circumstàncies, com serien els casos de suïcidis de dones maltractades, de contagi de malalties de transmissió sexual amb resultats fatals, etc.

Pel que es refereix a altres conseqüències, aquestes poden donar-se sobre (Ferrer i Bosch, 2002):

a) La salut física:

Durant l'embaràs, la violència pot tenir resultats negatius que afectin tant a la salut de la mare com a la del fill a causa dels cops que en moltes ocasions es dirigeixen precisament a l'abdomen. Entre aquests resultats estarien els avortaments a causa de la violència, la ruptura de l'úter, o la ruptura prematura de les membranes, les fractures pèlviques o fetals, els naixements prematurs, les infeccions fetals, o l'exacerbació de malalties cròniques prèvies de la mare (asma, o diabetis, per exemple) que poden repercutir negativament sobre el fetus o provocar un baix pes en néixer aquest.

D'altra banda, haver estat víctima de maltractaments en la llar triplica la probabilitat que la dona pateixi problemes ginecològics, com trastorns menstruals greus, malalties de transmissió sexual o infeccions de les vies urinàries.

S'ha descrit també una associació freqüent entre diverses formes de violència i una diversitat de desordres de dolor crònic, incloent-hi fibromiàlgia, dolor cefàlic, dorsal, facial, temporomandibular o pèlvic.

Les històries de victimització física i sexual són també comunes en pacients amb síndrome de còlon irritable i amb trastorns gastrointestinals.

Igualment, s'ha detectat entre les pacients victimitzades una major probabilitat de problemes de salut quotidians o menys greus, hospitalitzacions i procediments quirúrgics.

Finalment, la història de victimització per violència també està associada a diverses conductes de risc per a la salut que poden tenir conseqüències

negatives per a la vida (consum d'alcohol o drogues, trastorns alimentosos, etc.).

b) La salut mental:

Els trastorns psicopatològics que apareixen amb major freqüència entre les dones que viuen situacions de violència en la parella són la depressió i el trastorn per estrès posttraumàtic.

A més, altres problemes relativament freqüents en aquests casos són els trastorns d'ansietat, com a fòbies, atacs de pànic o trastorns obsessius-compulsius, trastorns i estats dissociatius o psicosis reactives breus, trastorns alimentaris, com anorèxia o bulímia, o alcoholisme i drogodependències.

c) La salut social:

Haver viscut una situació de violència en la parella pot tenir també efectes negatius sobre el que podríem denominar la «salut social» de manera que les dones tinguin dificultats per establir o mantenir relacions socials o noves relacions de parella, per adaptar-se a l'entorn laboral o social, etc.

En definitiva, tal com assenyala Leticia Ramos (2000), ja en l'informe del Banc Mundial de 1993 es va calcular que entre el 5% i el 16% (depenent de la regió del món de la qual parlem) del total d'anys de vida saludables perduts per les dones en edat reproductiva podien relacionar-se directament amb la violència basada en el gènere.

MATERIAL D'ESTUDI DE L'APARTAT 3.4:

LECTURA DE:

- OPS (Organización Panamericana de la Salud) (2013b). *Consecuencias para la salud*. Serie: Comprender y abordar la violencia contra las mujeres. Washington: Organización Mundial de la Salud. 8 pàgines.

4. Referències

Amor, P., Bohórquez, I. i Echeburúa, E. (2006). ¿Por qué y a qué coste físico y psicológico permanece la mujer junto a su pareja maltratada? *Acción Psicológica*, 4(2), 129-154.

Bosch, E. i Ferrer, V. A. (2002). *La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal amor que mata*. Madrid: Editorial Cátedra. Colección Feminismos.

Bosch, E. i Ferrer, V. A. (2012). Nuevo mapa de los mitos sobre la violencia de género en el siglo XXI. *Psicothema*, 24(4), 548-554.

Bosch, E. i Ferrer, V. A. (2013). Nuevo modelo explicativo para la violencia contra las mujeres en la pareja: el modelo piramidal y el proceso de filtraje. *Asparkía. Investigación Feminista*, 24, 54-67.

Cala, M. J. i García, M. (2014). Las experiencias de las mujeres que sufren violencia en la pareja y su tránsito por el sistema judicial: ¿Qué esperan y qué encuentran? *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, 48, 81-105.

De Miguel, A. (2013). Mitos legitimadores de la violencia patriarcal: «del miedo de los hombres a las mujeres». En Á. Figueruelo, M. del Pozo i M. León (Dir.), *Violencia de género e igualdad. Una cuestión de derechos humanos* (pp. 81-92). Granada: Comares.

Del Pozo, M. (2013). Rompiendo el mito de las denuncias falsas en violencia de género. En Á. Figueruela. M. del Pozo i M. León (Dir.), *Violencia de género e igualdad: una cuestión de derechos humanos* (pp. 55-64). Granada: Comares.

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2014). *Violence against women: an EU-wide Survey. Main results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Recuperat de: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results_en.pdf

Heise, L. L. (1997). La violencia contra la mujer. Organización global para el cambio. En J. L. Edleson i Z. C. Eisikovits. (Eds.), *Violencia doméstica: La mujer golpeada y la familia* (pp. 19-58). Barcelona: Granica.

Heise, L. L. (1998). Violence against women: An integrated ecological Framework. *Violence Against Women*, 4, 262-290.

Heyzer, N. (2000). Trabajando por un mundo libre de violencia contra la mujer. *Carpeta de Documentos del Foro Mundial de Mujeres contra la Violencia* (pp. 13-24). Valencia: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.

Lasheras, M. L. i Pires, M. (2003). *La violencia contra las mujeres considerada como problema de salud pública*. Madrid: Instituto de Salud Pública.

Lorente, M. (2009). *Los nuevos hombres nuevos*. Barcelona: Destino.

OMS (Organización Mundial de la Salud) (1998). *Violencia contra la mujer*. Recuperat de: <www.who.int/entity/gender/violence/violencia_infopack1.pdf>

OMS (Organización Mundial de la Salud) (2013). *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva, Switzerland: Author. Recuperat de: <<http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564625/en/index.html>>

ONU (Organización de Naciones Unidas) (1994). *Declaración sobre la eliminación de la violencia contra las mujeres* (Res. AG/48/104). Nueva York: Naciones Unidas.

ONU (Organización de Naciones Unidas) (2006). *Estudio a fondo sobre todas las formas de violencia contra la mujer* (AG 61/122/Add.1). Nueva York: Naciones Unidas. Recuperat de: <<http://www.observatorioviolencia.org/documentos.php?id=92>>

OPS (Organización Panamericana de la Salud) (2013a). *Violencia infligida por la pareja*. Serie: Comprender y abordar la violencia contra las mujeres. Washington: Organización Mundial de la Salud.

OPS (Organización Panamericana de la Salud) (2013b). *Consecuencias para la salud*. Serie: Comprender y abordar la violencia contra las mujeres. Washington: Organización Mundial de la Salud.

Ramos, L. (2000). Rompiendo el silencio. *Carpeta de Documentos del Foro Mundial de Mujeres contra la Violencia* (pp. 1-11). Valencia: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.

Torres, Cristóbal (Dir.). (2013). *El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento*. Madrid: Delegación del Gobierno para la Violencia de Género. Recuperat de:

<http://www.msssi.gob.es/ssi/violenciaGenero/publicaciones/estudiosinvestigaciones/PDFS/El_Ciberac_Juventud.pdf>

Varela, Nuria (2012). La nueva misoginia. *Revista Europea de Derechos Fundamentales*, 19(1), 25-48.